

Ю.В. Бардимова

ОСОБЛИВОСТІ КОМПОЗИЦІЇ ТА СЮЖЕТ ПОЕМИ ВЕРГІЛІЯ «ЕНЕЇДА»

Останнім часом увага літературознавців зосереджена на дослідженні сучасного пласта літератури. Велика кількість робіт присвячена такому напрямку як постмодернізм, бо він є близьким до сучасного читача. Інтерес до античної літератури поступово згасає. Однак вона залишається джерелом натхнення сучасних письменників. В даній роботі ми проаналізуємо поему Вергілія «Енеїда». На перший погляд здається, що цей твір вже практично повністю вивчений сучасними літературознавцями, але наявність великої кількості інтерпретацій залишає актуальною цю тему для дослідження.

Ця поема задумана як римська паралель до «Іліади» й «Одіссеї». «Енеїда» складається з 12 книг, які налічують 9996 віршів. Вона чітко поділяється на дві частини, кожна з яких уміщує по шість книг: 1-6 книги – це розповідь про мандри Енея (схожі на мандри Гомерівського Одиссея); 7-12 книги – опис боїв у Італії, це наче римська «Іліада» [2, 57].

Пащенко в своєму підручнику з античної літератури надають дещо іншу інформацію: поема налічує 9896 рядків [3, 575].

Ця різниця вже на початку композиційного аналізу наводить на протилежні думки: це може бути помилкою при друкуванні, наявність двох різних варіантів поеми або слабка обізнаність одного з літературознавців. Таким чином, цілком понятим стає той факт, що неможливо вивчити такий величний твір мистецтва цілком і повністю – завжди залишається вільна площина для подальшого розвитку дослідницької думки.

Далі в цій роботі ми здійснимо спробу ретельно проаналізувати особливості композиції та сюжету поеми.

«Почти все эпизоды «Энеиды» подобраны по образцу гомеровских: начало с середины действия, буря у чужих берегов, рассказ героя на пиру о своих скитаниях, задерживающая героя женщина (Дидона – Калипсо), поминальные игры, спуск за пророчеством в царство мертвых, война из-за женщины, перечни воителей, битва в отсутствие героя, изготовление оружия, ночная вылазка, перемирие и нарушение перемирия, совет богов, умерщвление друга и мечь за него в последнем единоборстве, – все это имеет знаменитые прототипы в «Илиаде» и «Одиссее», и Вергилий их не скрывает, а подчеркивает. Но выглядят они в контексте «Энеиды» совершенно по-новому» [1, 28].

Читаючи «Одіссею» або «Іліаду» Гомера, ми не спостерігаємо мету того, що діється. В «Енеїді» основний акцент робиться саме на неї: вся дія спрямована до розв'язки. Існує більш суттєва відокремленість цих творів: розповідь Гомера торкається минулого в той час, як Вергілій – теперішнього, що може мати наслідки в майбутньому. «Тесный и обжитой мир Гомера превращается в бесконечно раздвинутый мир всесветной державы.

Расширился космос: боги стали далеки от людей, и связь мировых событий непонятна людям. Расширилось пространство: Эней путешествует не по неведомым сказочным морям, а по местам, где уже побывали троянские и греческие колонисты, где слава Троянской войны долетела уже до Карфагена. Расширилось время: если Одиссей получал в Аиде предсказание только о собственной ближайшей участи, то Эней получает пророчество об отдаленнейшем будущем своих неведомых потомков. Наконец, – и это главное, – расширился духовный мир человека, динамика действия переместилась из сферы поступков в сферу переживаний: слава войн и битв перестала быть самоценной и стала лишь внешним проявлением и подтверждением воли судьбы, а все силы героя обращаются к тому, чтобы постичь эту волю судьбы и сообразоваться с ней» [1, 30]. Війна у Вергілія зображена страшніше, ніж у Гомера. Вона майже громадянська: бо воюють народи, які вже вступили до союзу.

Як і у гомерівській «Іліаді», в «Енеїді» Вергілія тема її закладена вже в перших рядках: Ратні боріння й героя вславляю, що перший із Трої, Долею гнаний, прибув до Італії, в землі лавінські...

Що стосується сюжету, то залишилась черга маленьких та незначних непорозумінь в основній його лінії.

Кожна книга «Енеїди» – це драматичне ціле із зав'язкою, розвитком подій і розв'язкою.

Головна концепція «Енеїди» міститься в перших її рядках, де Вергілій ділиться наміром зобразити «мужа», який «мандрував морем багато» та «...натерпівся вдосталь на війні». В цьому античний читач вбачав прагнення автора об'єднати тематику обох гомерівських поем.

Вся первая половина «Энеиды» – это школа самоотречения, которую проходит Эней в «Энеиде» – в самом возвышенно-благородном; но отречения требуют и такие [1, 31].

Друга половина «Енеїди», в основі якої лежать італійські легенди, розповідає про війни. Еней стає свідомим. Ідеологічна тенденція «Енеїди» потребувала, щоб між троянцями та італійцями не було суперечностей.

Книга I Заспів (вірші 1-33) (вірші 34-756). У Заспіві автор повідомляє про те, що він вславляє героя із Трої, який заснував Рим і став родоначальником римського народу, що буде панувати над світом. Йдеться про відплиття троянців від рідних берегів. Юнона умовляє бога вітрів Еола потопити їхні кораблі, оскільки вона мріяла про всесвітню велич Карфагена, любого її міста. Нептун втихомирює шторм. Еней та його супутники на семи кораблях пристають до берега, де відпочивають та оплакують загибель своїх друзів їх закинуло аж до берегів Лівії (Північна Африка). Венера, мати Енея, просить Юпітера підтримати сина. Юпітер визначає долю Енея та Риму. Венера приходиться до сина й висловлює йому підтримку. Юноні не вдається зашкодити Енеєві, оскільки Венера розпалила у серці цариці Дідони кохання. Дідона влаштовує бенкети, усіма силами намагаючись залишити біля

себе Енея. (Еней опинився у володіннях Дідони на сьомий рік блукань, після закінчення Троянської битви).

Книга II (вірші 1-800). Еней оповідає Дідоні про трагедію Троянської війни, пов'язану з хитрістю Улісса (Одіссея) – троянським конем. (Оповідь Енея сповнена скорботними переживаннями.) Еней бачить, як горить Троя, його хвилює доля й усіх троянців, і доля його сім'ї – батька Анхіса, дружини Креуси та сина Асканія. Енеєві вдається врятувати батька й дитину, а дружина залишається за межею життя. Книга включає у себе велику кількість драматичних епізодів. Троянська війна постала з точки зору троянця, дана оцінка лиха, заподіяного греками.

Книга III (вірші 1-718) присвячена блуканням Енея, які замислювались як одночасні мандри Одіссея. Але Вергілій, проводячи троянців повз Скіллу і Харібду чи острови кіклопів, не дублює описаних Гомером пригод, момент єдності вноситься в мандри тим, що на кожній, будь-якій вагомій зупинці, віщий сон або оракул повідомляють герою дещо нове про кінцеву мету. В цьому плані III книга не поєднана з іншими частинами «Енеїди», де герой уже з самого початку прямує до Італії. Для імперської ідеологічної концепції характерна позиція – Італія для троянців виявляється не чужиною, а «давньою матір'ю», батьківщиною, до якої повертаються її змучені сини. Продовження розповіді Енея про поневіряння троянців, визначені божими пророцтвами, за якими вони могли шукати вільних земель. У пророцтвах Гелени накреслений шлях Енея до Італії, який багато в чому співпадає з мандрами Одіссея. Розповідаючи Дідоні про свої пригоди, Еней доводить оповідь до прибуття в Сицилію, де помирає його старий батько Анхіз. Але на шляху до Італії він потрапляє у бурю, з якої починаються події поеми.

В книзі IV (вірші 1-705) розповідь про кохання Дідони до Енея. Еней лаштується таємно залишити Дідону, бо отримує наказ від богів: продовжити подорож до Італії. Напівбожевільна з горя Дідона проклинає Енея і в прокляттях пророкує вічну ворожнечу між Римом і Карфагеном, а потім вбиває себе. В оповіді Ахеменіда переказ фрагменту «Одіссеї» – Одіссей і Поліфем. Відчуваються аналогії з розділами «Одіссеї» Гомера, де герой перебуває у німфи Каліпсо.

Книга V (вірші 1-871). Еней прямує до Італії, але на його шляху знову випробування: страшна злива і буря. Троянці пристають до берега Сицилії, де Еней влаштовує ігри, щоб вшанувати річницю пам'яті померлого батька Анхіса. Юнона підсилає Іриду, яка підбурює троянських жінок спалити кораблі, мотивуючи цей вчинок семилітніми блуканнями. Так Юнона намагається затримати виконання волі богів Енеєм. Кораблі палають. Еней просить Юпітера про милосердя ціною його власного життя. Владика богів насилає зливу. Старий Невт радить Енеєві залишити всіх, хто зморився від випробувань, та закласти на Сицилії місто Ацесту. Цю ж думку підтверджує і дух Анхіса, що з волі Юпітера радить синові взяти до берегів Італії тільки найхоробріших юнаків. Еней виконує поради і знову пускається у мандрівку.

Венера просить Нептуна про заступництво. Єдиною жертвою стає Палітур, якого зморив сон біля острова Сирен. Еней вболіває за другом.

Книга VI (вірші 1-901). Троянці прибули до Гесперії (Італії). Еней має побачитись з віщункою Сивіллою, вона пророкує йому тяжке майбутнє, жахливі війни і страждання. Еней просить її про побачення з батьком, просить показати шлях до підземного царства. «Сходження» Енея до країни мертвих нагадує відповідно мандрівку до Аїду Одиссея. У Вергілія воно описано дуже детально з подробицями. «Перелом, предельное отрешение от прошлого и рождение для будущего – это VI книга «Энеиды», спуск и выход из царства мертвых, символ, знакомый нам по Дафнису и Орфею. В начале перед Энеем в последний раз проходит пережитое – тень Деифоба напоминает о родине, тень Дидоны о любви; в середине познается вечное – круговорот очищения душ от телесных страстей; в конце открывается будущее – вереница героев римского народа от древнейших царей до Августа и Марцелла» [1, 32].

Друга частина «Енеїди» зображує війни Енея в Італії за своє самоствердження там заради заснування майбутньої римської держави.

Книга VII (вірші 1-817). Вергілій оповідає про рід Латина та про бажання царя поєднати свою доньку Лавінію з красенем Турном. Проте на заваді стоїть пророцтво, що суджений богами Лавінії чужинець (знаком був бджолиний рій, що осів на верхівці лаврового дерева, що росло в середині дому Латина). Починається будівництво нового міста. Еней шле з дарунками посланців до Латина, і той приймає троянців у храмі богів. Посли просять притулку і обіцяють велику користь від своєї присутності на землі латинян. Цар приймає мирні дари і запрошує самого Енея як зятя у свій дім, щоб справдилася віщування оракула. Замість весілля Юнона розпалює війну між троянцями та рутульцями. Між сином Енея Асканієм і латинянами виникає конфлікт. Латинські жінки, доведені тією ж Аллектою до вакханічного біснування, вимагають війни. Старий Латин не втручається в перебіг подій. Закінчується книга переліком племен і вождів, які виступили проти Енея.

Книга VIII (вірші 1-731). Турн заключає союз з Діомедом, а Еней – з Евандром. В цей час Венера просить Вулкана виготовити зброю для сина. Вона зносить з небес осяйну зброю, що має стати запорукою перемоги Енея у війні з Турном: «...шолом тут, що так страшить своїм гребенем і полум'ям, грізно палає, й меч смертоносний, і панцир великий із міді твердої, що червоніє криваво, такий, як та темна хмара, що, загорівшись від променів сонця, палає в просторах, і наколінники легкі, із золота литі й електру, й спис, і поверхня щита...». Вергілій детально описує Енеїв щит. Письменник використовує міфологічні сюжети про подвиги Геркулеса, головним супротивником якого (як і для Енея) була Юнона (Гера). З подібним проханням Звернулась Фетіда до Гефеста, прохаючи викувати обладунки для Ахілла у «Іліаді» Гомера зображено щит Ахілла.

Книга IX (вірші 1-818) починається опис військових дій. Так, як і в «Іліаді» Гомера, вони розбиті на окремі епізоди, в яких зображується певний

герой. Головні персонажі по-різному характеризуються з погляду військової доблесті. Вергілій не применшує хоробрості італійських князів, але все ж Енея він нагороджує ідеально високими моральними якостями, тоді як хоробрість Турна пристрасна і нерозсудлива. Мезентій відзначається жорстокістю і, Паллант і Лавс – однаково гармонійні юнаки. Спочатку перевага на боці італійців: скориставшись відсутністю Енея, Турн оточує троянців – це і є основний зміст IX книги. Вергілій слідує за Гомером у описах поля битви та гіперболізованому зображенні сили героїв, «Енеїда» сповнена епічного пафосу, в бойові дії втручаються, як і в Гомера, боги.

Книга X (вірші 1-908). Еней повертається і починається кровопролитна битва. На Олімпі Юпітер та Юнона ведуть розмову. Юнона просить вберегти Турнові життя. Взявши подобу Енея, Юнона заманує Турна на корабель, щоб його врятувати від загибелі. Ошуканий Турн волає до батька богів із сорому, просить Юпітера викинути судно на берег. Рутульський цар воліє вмерти, ніж жити з ганьбою, він навіть готовий вчинити самогубство. Та Юнона скеровує корабель в «прабатьківське Данове місто». У цьому бою дуже відзначився Мезенцій-тірронець, якого Еней поранив, а його сина Лавса вбив. Охоплений жагою помсти, Мезенцій прагне вбити Енея, але спис троянця, кинутий в коня, скидає тірренця з сідла. Паллант гине від руки Турна, а Лавс і Мезентій – від руки Енея. Останнє прохання Мезенція – поховати його разом з сином. Мезенцій сам вбиває себе. Перевага вже на боці троянців. Військова рада в таборі переляканих латинян, в якій піднесений героїзм Турна бере верх над пустопорожнім красномовством Дранка. Турн вбиває сина Евандра Палланта. До Енея доходять одна за одною лихі звістки про загибель його кращих воїнів та союзників. Асканію й молодим троянцям вдається прорвати облогу і з'єднатись із батьковим військом.

Книга XI (вірші 1-915) – поховання вбитих троянців, нарада та сварка Латина з Турном. Надалі йде виступ Каміли на боці рутулов, який закінчується її загибеллю.

Книга XII (вірші 1-952) – це розповідь про боротьбу Енея з Турном. Олімпійський конфлікт закінчується: Юнона відмовляється від ненависті до Енея, але вимагає, щоб троянці злилися з латинянами, перейняли їхню мову та звичаї.

Заключна сцена двобою побудована на зразок поєдинку Ахілла з Гектором, з повторенням багатьох деталей і навіть висловів гомерівської оповіді. Згадаймо терези, які тримає Юпітер (Зевс). Еней перемагає і вже готовий залишити Турна живим, але, побачивши на плечі у супротивника пов'язку загиблого Палланта, подібно до Ахілла; який помстився за Патрокла, пронизує груди Турна мечем.

Таким чином, в нашій роботі здійсненна спроба відтворити композицію та сюжет «Енеїди» та систематизувати дослідження в цій галузі літературознавців. Творчість Вергілія ще довго буде залишатися великою площиною для дослідницької роботи.

Література

1. Гаспаров М.Л. Вергилий – поэт будущего // Вергилий. Буколики. Георгики. Энеида. – М.: Худож. лит., 1979. – С.28-32
2. Ковбасенко Ю.І. Матеріали до тематичного планування і проведення уроків зарубіжної літератури (9 клас, продовження) // Відродження. – №3 (179) БЕРЕЗЕНЬ, 1995. – Київ “Освіта”. – С.53-67
3. Пащенко В.І., Пащенко Н.І. Антична література: Підручник. – К.: Либідь, 2001. – 718с.

Анотація

Бардимова Ю.В. Особливості композиції та сюжет поеми Вергілія «Енеїда»

Стаття присвячена дослідженню особливостей композиції та сюжету поеми Вергілія «Енеїда». Визначений зв'язок з поемами Гомера «Одіссея» та «Іліада», знайдені розбіжності у моделюванні часу в творах. Розглянута композиція твору (розподіл поеми на книги та вірші). Кожна книга поеми вивчена детально. Проаналізована своєрідність сюжету. Здійснена спроба порівняти знання у цій галузі відомих літературознавців з критиками останніх років ХХ початку ХХІ ст.

Ключові слова: композиція, сюжет, вірш, літературна паралель, епізод

Аннотация

Бардымова Ю.В. Особенности композиции и сюжет поэмы Вергилия «Энеида»

Статья посвящена исследованию особенностей композиции и сюжета поэмы Вергилия «Энеида». Определена связь с поэмами Гомера «Одиссея» и «Илиада», найдены расхождения в моделировании времени в произведениях. Рассмотрена композиция произведения (распределение поэмы на книги и стихи). Каждая книга поэмы изучена детально. Проанализировано своеобразие сюжета. Осуществлена попытка сравнить знание в этой области известных литературоведов с критиками последних лет ХХ начала ХХІ в.

Ключевые слова: композиция, сюжет, стих, литературная параллель, эпизод

Summary

Bardymova J.V. The particularities to composition and plot of Virgil's poem "Eneida"

The article is dedicated to study of the particularities to composition and plot of Virgil's poem "Eneida". The certain relationship with poem Homer "Odyssey" and "Iliada" and divergences in modeling of time in product are found. The composition

of the poem (sharing the poem on books and poetry) is considered. Each book of the poem is studied in detail. The variety of the plot is analyzed. It was made an attempt to compare knowledge in this area of known scientists with critics the last years of the XXth beginning of the XXIst century.

Keywords: composition, plot, verse, literary parallel, episode

Стаття прорецензована та рекомендована до друку к.філол.н., доц. ОЛЬХОВОЮ Н.А.